

דעת
אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

רד"צ חופמן

פרק כג, פסוק א: לא יקה איש את אשת אביו ולא יגלה
כנף אביו.

לא יקה... אשת אביו. הראב"ע מוסיף כאן: „האנוסה“, ורוצה.
לומר שעל כן נסמכה אזהרה זאת כאן. נראים הדברים שהראב"ע מפרש
כאן כדברי רבי יהודה (וכן הוא בתרגום יונתן), שאנוסת ומסותת אביר

אסורות (יבמות צו, א). לפי זה כוונת המקרא כך היא: אף על פי שהמאנס חייב לכנוס את האנוסה, אבל אין לבן רשות למלא את מקום אביו, כגון אם האב אינו יכול או אינו רוצה לקיים מצות „ולו תהיה לאשה“, שמא יעלה על הדעת שהבן יכנוס אותה, כמו שמצינו במצות ייעוד שבן קם תחת אביו. אמנם יש ליישב דברי הראב"ע אף אליבא דרבנן האומרים שאנוסת אביו מותרת, כי הכתוב מדבר באשת אביו האנוסה, כלומר אותה אנוסה שכבר כנסה אביו וחזר וגירשה, או שמת אביו והיא עזובה ובלי מפרנס. אם יעלה אז על הדעת שהבן יקום תחת אביו ויכנוס את האשה הזאת, בא הכתוב לאסור את הדבר. — ולא יגלה כנגד אביו. לדברי חכמים הכתוב מדבר בשומרת יבם של אביו, דהיינו האשה הזקוקה לאביו ליבום, הוא נצטווה לפרוש כנפיו עליה (השדה ביטוי כעין זה רות ג, ט). אזהיר הכתוב שלא יעלה על הדעת שהבן יקום תחת אביו לקיים מצות יבום, במקרה שהאב אינו יכול לקיים המצוה או שמת; אשה זאת אסורה עליו גם משום דדתו.

109 ב: לא יבוא פצוע דכה וזרות שפכה בקהל ה'.

פצוע דכה. נתפרש במשנתנו (יבמות ע, א): „כל שנפצעו הביצים שלו ואפילו אחת“. עיקר לשון פצע הוא מכה פתוחה שבידי אדם; דכה הוא משורש „דכך“, לשון דיכה; ואם כן פצוע דכה הוא מי שנפצע על ידי דיכה. לא פירש הכתוב באיזה חלק מן הגוף נפצע, ועל בן שואל התלמוד „ראימא מראשו?“ (עה, ב), והתשובה היא שהקישו דהכתוב לזרות שפכה שאינו מוליד. — כרות שפכה. גם כן נתפרש באותה משנה: „כל שנכרת הגיד שלו“; „שפכה“ פירושו המקום ששופך. — לא יבוא בקהל ה'. אמרו רבותינו במשנה ובתלמוד, וכן הוא בתרגום יונתן ובכל המפרשים, שהוא אזהרה שלא ישא ישראלית. יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ד, ח, מ) כותב: „יש להבדל מסריסים ולברוח מחברתם של אלה“; ובחזאי גם ב„חברתם“ כוונתו לקשר גישואין, ומה שכתב „להבדל מסריסים“ אין כוונתו אלא להסביר את טעם האיסור הזה והאיסור בויקרא כב, כד. גם התרגומים אומרים: „לא ידכי“, כלומר אינם טהורים לישא ישראלית. השדה עוד איכה א, י; צורא ט, יב; נחמיה יג, ג. פצוע דכה

בידי שמים מותר לבוא בקהל (יבמות ח, ד); אם כן אפשר לתת קצת. טעם לאיסור זה, שהוא מפני העבירה על האזהרה בויקרא כב, כד*).

109 קטן ג: לא יבוא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא לו בקהל ה'.

כל התנאים ביבמות מט, א מסכימים, שממזר הוא ולד הבא מביאת איסור, אלא שנחלקו מאיזה איסור. להלכה קיימא לן, שכל הבא מחייבי כריתות ומיתות בית דין הוא ממזר, חוץ מן הבא מן הנדה (ויקרא כ, יח**). שורש המלה אינו ברור. רוב המפרשים אומרים שהוא נגזר משורש „מזר“, לשון עיפוש וסרחון (השהה ביצים מוזרות). ביבמות עו, ב פירשוהו נוטריקון (מום זר). בזכריה ט, ו פירושו כנראה עם זר (וכן השבעים כאן). בתרגום יונתן נצטרפו שני פירושים: „דמתיליד מן זנו דביה מומא בישא דאתיהיב בעמיא חולונאי“ (הנולד מזנות אשר בו מום רע אשר ניתן בעם זר). זאת אומרת, שהוא מפרש „מום זר“ וגם „מעם זר“. יתכן שזאת היא גם כוונת השבעים. הרמב"ם פרק טו מהלכות איסורי ביאה, הלכה ב, פוסק, שאינו עובר ב„לא יבוא בקהל ה'“ אלא אם כן בא עליה אחר שקידשה תחילה, אבל הבא עליה בלא קידושין אינו עובר בלאו זה. אבל הראב"ד והרמב"ן חולקים עליו וסוברים שהוא לוקה אף בביאה בלא קידושין. — גם דור עשירי. שנו רבותינו במשנתנו (יבמות עח, ב) ובספרי, שאיסור ממזר וכן איסור עמוני ומואבי (להלן פסוק ד) נוהג לעולם, אף יותר מעשרה דורות, ולשון „דור עשירי“ שאמרה תורה הוא לאו דווקא. לדברי ריש לקיש הותרה ממזרת אחר עשרה דורות. ומה שלא פירש הכתוב כאן להדיא „עד עולם“ יש לומר, משום שהוא מילתא דלא שכיחא שאחרי עשרה דורות עדיין ישנו זרע הממזר בעולם. שהרי קשה לו לישא אשה (השוה גם „הכתב והקבלה“). אבל עמוני ומואבי שיותר

* השוה עוד דברי שד"ל בטעם האיסור.

** וזו לשון המסנה ביבמות ד, יג: „איזהו ממזר כל שאר בשר שהוא בלא יבוא. דברי רבי עקיבא. שמעון התמני אומר כל שחייבין עליו כרת בידי שמים. הלכה כדבריו. רבי יהושע איפר כל שחייבין עליו מיתת בית דין“.

קל להם לישא אשה. כשנישאים ביניהם לבין עצמם. פירש בהם הכתוב עד עולם.

הפסוקים ד' — לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם. על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך. ולא אבה ה' אלקיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלקיך. לא תדרוש שלוםם וטובתם כל ימך לעולם.

הרמב"ן מפרש. שמשני הטעמים הנזכרים כאן, הראשון — „אשר לא קדמו וגו' — מתייחס אל עמון, והשני — „אשר שכר וגו' — מתייחס אל מואב. על כרחנו לא נוכל לפרש „אשר לא קדמו וגו' כלפי מואב, שהרי מפורש בתורה (למעלה ב, כט) שמכרו לישראל מזון, כדרך שעשו בני אדום, שלא תועבו. אבל ביבמות עה, ב אמרו בטעם ההלכה שלא נאסרו אלא זכרים ולא נקיבות (עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית), מפני שדרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם, ולפי זה משמע שהנימוק „אשר לא קדמו וגו' מתייחס גם אל מואב. אבל הרמב"ן מצטט כאן מן הירושלמי וממדרש רות רבה, שגם הטעם השני (אשר שכר וגו') אינו שייך בנשים, שאין דרכה של אשה לשכור. יתכן שזו גם כוונת הבבלי. אבל מן האגדה שבסנהדרין קג, ב מוכח להדיא דלא כדברי הרמב"ן. הגנו מוכרחים לומר שחטאם של המואבים היה שלא קדמו את ישראל קרוביהם במזון חנם, כמנהג כלפי יגיעי מלחמה, השוה בראשית יד, יח וישעיה כא, יד. — בדרך בצאתכם. יציאת מצרים וההליכה במדבר נחשבים כאן כתקופה מסויימת בפני עצמה. וכן מצינו להלן כד, ט; כה, יז. — ואשר שכר. לשון יחיד, אינו מתייחס אלא למואב לבד, מה שאין כן „לא קדמו" כתוב בלשון רבים (דלא כרמב"ן). — מפתור ארם נהרים. החוקרים החדשים טוענים כי פתור היא העיר פיסרו בגדה הימנית של הפרת העליון, הנזכרת כמה פעמים בכתבות של שלמנאסר השני. אבל

אם כן נצטרך לומר שארם נהרים אינה מסופוטמיה, אלא טוריה המערבית לפרת (השוה דילמן לבמדבר כב, ה, והלוי רעש, ביבל. א 308 הלאה). לא תדרוש וגר. אמרו רבותינו בספרי, שאזהרה זאת מתייחסת אל מה שנאמר בדברים כ, י ושם כג, יז, כלומר שכלפי עמון ומואב אי. פותחין בשלום. השוה רמב"ן. לפי פשוטו של מקרא הרי זאת אזהרה שלא לשאוף ליחסי שלום וידידות עם עמים מחוסרי ידידות וחדורי שנאה אלה. דוד המלך עבר פעם אחת על אזהרה זאת (שמואל ב י), ונסתבך על ידי כן במלחמה גדולה, כמו שהעירו רבותינו על כך (השוה רד"ק וילקוט שם).

הפסוקים ח-ט: לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא
 תתעב מצרי כי גר היית בארצו, בנים אשר יולדו להם
 דור שלישי יבוא לחם בקהל ה'.

גם אדום ומצרים התייחסו לישראל באיבה, ומכל מקום לא תועבו לגמרי. נכדי הגרים שנתגיירו מהם הותרו בקהל. בדור ראשון ושני גאסרו אצלם אף הנקיבות. כך היא ההלכה. אבל לדברי רבי שמעון גם כאן לא גאסרו אלא זכרים ולא נקיבות. יש להעיר עוד, שכל פסולי קהל מותרים בגיורת, כי גרים לא איקרו קהל (קידושין עג, א). למעשה אין העמים שנאסרו לבוא בקהל עומדים באיסורם בזמן הזה, שכבר עלה סנחריב ובלבל את כל האומות ונתערבו באחרים (ברכות כת, א).

(ד) מצוות שונות של קדושה ויושר
 (כג, י — כד, כב).

ישראל גוי קדוש נצטוו להשמר מכל טומאת ופחיתות ולהתנהג כפי הטוב והישר לא רק כלפי מעלה אלא גם כלפי הבריות. אפילו במחנה המלחמה נצטוונו לשמור על הטהרה והקדושה (כג, י—טו). עבד הבורח אלינו מחוצה לארץ הוזהרנו מלהסגירו וחויבנו לתת לו מקום מושב טוב (סד"ז). הוזהרנו שלא יהיו בינינו בני אדם המוסקרים לזנות, הרווח שהושג על ידי טומאה וזנות אסור להביאו למקדש (יח"ט). הלואות ברבית

בין בני ישראל אסורות (כ"א). נדרים יש לבצע במועדם (כב—כד). הפועל העובד בשדה ובכרם יש לו רשות לאכול מן היבול כשבעו. אבל לא לתת ממנו אל כליו (כה"ו). איש השונא את אשתו יכול לגרשה ואם אחרי הגירושין הלכה והיתה לאיש אחר אין לו רשות להחזירה במקרה שמת בעלה השני או גירשה (כד, א—ד). כל איש פטור מעבודת הצבא שנה שלימה לאחר נישואיו (פסוק ה). הוזהרנו שלא לחבול דברים שעושים בהם אוכל נפש (פסוק ו). הגונב אדם ומכרו חייב מיתה (פסוק ז). עלינו לשמור כל דיני הצרעת שנצטוינו בהם מפי הגבורה ועלינו לזכור מה שאירע למרים (ח"ט). אסור להכנס לביתו של הלוה על מנת לקחת ממנו משכון. אלא הלוה יוציא אותו החוצה; ונצטוינו להשיב את המשכון לעני כשהוא צריך לו (י—יג). הוזהרנו שלא למנוע את שכרו של שכיר יום ונצטוינו לפורעו בזמנו (יד"טו). אין להטיל עונש על ההורים בעון הבנים. או על הבנים בעון ההורים (פסוק טז). אסור ללחץ גר. יתום ואלמנה (יז"ח). נצטוינו לתת לעניים מתנות יד מסוימות מן הדגן, התירוש והיצהר (יט"כ).

הפסוקים י"ט: כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע. כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה לא יבוא אל תוך המחנה. והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבוא השמש יבוא אל תוך המחנה. ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. ויתד תהיה לך על אונך והיה בשבתך חוץ והפרת בה ושבת וכסית את צאתך. כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת אויביך לפניך והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך.

מחנה. פירושו צבא מלחמה וגם מחנה הצבא (עד. קניג). בנגוד לאומות העולם, אשר בשעת מלחמה נהרסו אצלם כל גדרי המוסר והנימוס. נצטוינו בתורתנו הקדושה שדווקא מחנה המלחמה יהיה קדוש, מפני שהקדוש ברוך הוא משרה שכינתו בתוכו, ויש להתייחס אליו במידת מה כלמקום מקודש. — ונשמרת מכל דבר רע. אמרו בספרי (השוה

תרגום יונתן): „שומע אני בטהרות ובטומאות ובמעשרות הכתוב מדבר, תלמוד לומר (בפסוק טו) ערוה. אין לי אלא ערוה, מנין לרבות עבודה זרה ושפיכות דמים וקללת השם, תלמוד לומר ונשמרת מכל דבר רע... כשהוא אומר דבר רע אף לשון הרע“ (*). על כן הזהירנו הכתוב מדברים רעים כאלה המרחיקים מאתנו את השכינה, וכן מלשון הרע, המביאה לידי ריב בין בני אדם ומפריעה את האחדות, דבר מסוכן ביותר בשעת מלחמה (עיין גם] עבודה זרה כ, ב).

כִּי יִהְיֶה בְךָ בַּפֶּרֶשֶׁת שִׁלּוּחַ מַחֲנֹת, בַּמִּדְבָּר הַזֶּה, אֶת הַלֵּאָהּ, נֹזְכָר שְׁלֹשָׁה מִיְּמֵי טַמְאִים: „וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש“.

בעל קרי אינו מפורש שם במקרא. אמנם דרשוהו רבותינו בתלמוד (פסחים סח, א) מריבוי „כל“ זב, בכתוב נזכרו רק שלשה מיני טמאים, ואין ספק שטמא שרץ הוא בכלל „וכל טמא לנפש“, כמו שאמרו רבותינו בתלמוד שם, שהרי מפורש בתורה שאף טמא שרץ וטמא נבלה אשמים הם כשנכנסים למקדש, כמו שכתוב בויקרא ה, ב (השוה את פירושי שם). אבל כיון שאמרו רבותינו, ש„כל זב“ בא לרבות אף בעל קרי, אם כן צריכים אנו לחלק בין מיני הטמאים השונים. הרי ידענו מן המקרא, שהצרוע יושב מחוץ למחנה מבודד מכל ישראל (ויקרא יג, מו), מה שאין כן טמא מת שלא נאמר בו אלא: „כל הנוגע במת... ולא יתחטא את משכן ה' טמא“ (במדבר יט, יג; כ), מזה מוכח שלטמאים כאלה לא נאסר אלא להכנס למקדש. אמנם מצאנו שאנשי הצבא שנטמאו במת נצטוו: „ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים“ (במדבר לא, יט), אבל שם אנו צריכים לפרש או כדברי הראב"ע: „בעבור הכבוד השוכן בתוכם“, כלומר שאז שרתה השכינה במחנה ישראל וכל המחנה היה לו דין מחנה שכינה, או אפשר לפרש כדברי הרמב"ן, שהיה זה לזהירות בעלמא, כדי שלא יטמאו הטמאים וכליהם ובגדיהם את העם הטהור וכליו ובגדיו. רש"י מפרש שם מחוץ למחנה כמר מחוץ לעזרה (רוצה לומר לחצר אהל מועד), אבל פירושו נראה דחוק. האיסור לבעל קרי, ולא כל שכן לזב, להכנס למקומות ידועים אף מחוץ למקדש, נלמד מהפרשה שלפניו, האוסרת על בעל קרי להכנס למחנה המלחמה.

(* במכילתא (מדרש תנאים 148) פירשו „ערות דבר“, הרחורים (חפביאים

לידי קרי רחיל), או שאר דברים פגונים, השהו להלן בפירושונו כד, א.

ניתן לכך הנימוק: "כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת אויביך לפניך וגו'". ההסבר לכך נותנת המשנה לפרק כ, פסוק ד (השה את פירושו שם), שגם שם אמר הכתוב: "כי ה' אלקיכם ההולך עמכם להלחם לכם", והמשנה (סוטה מב, א) אומרת על זה (על פי המדרש העתיק): "זה מחנה הארון". יש לדקדק, כי היה ראוי לתנא לומר "זה הארון", וכיין שאמר "זה מחנה הארון" נראה, שלכתחילה דרשו כן לענין שילוח מחנות, מסתמא על הפסוק שלנו. הביטוי "מחנה הארון" נמצא גם כמה פעמים בספרי במדבר א, ולפי פירושו של רבינו הלל הוא מחנה ליה. בספרי שם נקראים הלויים גם "לויים נושאי ארון". כבוד השם קשור היה בארון האשכנזי היתה מתהלכת עם ארון העדות, בפרט בשעת מלחמה, בקרב ישראל כדי לסייע בידם (השה יהושע ג, יא; שמואל א ד, ו והלאה). נראה על כן, כי לכתחילה דרשו רבותינו "זה מחנה הארון" כאן בפסוק טו. אבל כיון שאחרי כן, בזמן בית שני, לא היה שם ארון, בחרו חכמים לומר "מחנה ליה", כי הר הבית קדושתו שזה למחנה הלויים נושאי ארון הברית בבמדבר, כי מחנה השכינה הוא מקור הקדושה וגם בקרבתו יש קדושה יתירה. על כן נראה, כי הכתוב שלנו הוא כנראה המקור להוראה, שכל טומאה היוצאת מגופו של אדם מחייבת שלוח הטמא ההוא ממחנה ליה, אף על פי שבתלמוד דרשו רבותינו הלכה זאת מכמה דרשות נוספות. ספק הוא אם בתקופה אמאזרחת, כאשר לא נמצא ארון הברית במחנה המלחמה, היו משלחים את הטמאים מגופם מתוך מחנה המלחמה. גם הרמב"ן סובר, שלדברי רבותינו לא נאמרה מצוה זאת אלא בשעה שהארון היה בתוך המחנה (השה פירוש רשב"ם לפסוק טו).

מקרה. המ"ם היא משמשת, על כן נדגשה הקו"ף. שם הדבר הוא "קרה", ובלשון משנה "קרי". כך דעתו של דילמן. אבל אפשר גם ששם הדבר הוא מקרה (קניג); לפי זה חסירה המ"ם המשמשת, כמו "כדור" (ישעיה כב, יח; כט, ג) במקום "כדור". — ויצא וגו'. הרי כאן מצוה עשה ולא תעשה. בספרי ובפסחים סח, א דרשו מדכתיב שתי פעמים "מחנה", שבעל קרי משתלח ממחנה שכינה וממחנה ליה. אין אנו צריכים לומר לפי זה, שבמחנה המלחמה היו שני מחנות כאלה, דהיינו שבקרבת ארון העדות ממש היה מחנה שכינה ויותר מרוחק ממנו מחנה ליה. יהיה זה בניגוד למובא לעיל שמחנה הארון לא היה אלא מחנה אחד בלבד ודינו כמחנה ליה. לכן

נראה, שכוונת הספרי היא, דמדכתיב מחנה יתירא למדנו שגם בשעת שלום משתלח בעל קרי ממחנה שכינה וממחנה לוי, כדי שלא יעלה על הדעת לומר, שמחנה הארון דינו כמחנה שכינה ואין בעל קרי משתלח ממחנה לוי. לפנות ערב. כאשר הערב פונה לבוא, כלומר הערב מתקרב. רש"י פירש דהיינו סמוך לשקיעת החמה. — וכבוא השמש. שנינו בספרי: „ביאת שמשו מעכבתו מליכנס לפנים מן המחנה“, כלומר, עד שקיעת החמה אינו רשאי להכנס. בפסחים צב. א אמרו רבותינו, שדבר תורה סבול יום נכנס למחנה לוי. אלא שבימי יהושפט גזרו חז"ל על כך. אנו צריכים לומר, שלענין זה היה מחנה המלחמה מקודש יותר ממחנה לוי, או שהספרי חולק באה על התלמוד. במכילתא (שבמדרש תנאים) הגירסא היא: „מלמד שביאת שמשו מעכבתו ליכנס לפנים מן החומה“. אם תיבת „החומה“ אינה טעות סופר, הרי דברים אלה מתאימים עם דברי יוסף בן מתתיהו (מלחמת היהודים ה, ה, ו) האומר, שזבים משתלחים מחוץ לעיר כמו המצורעים. אולם סברא זאת נסתרת מן המקרא ומן ההלכה, ואין ספק שיוסף בן מתתיהו טעה בזה, כמו שטעה שם עוד (לענין בגדי כהן גדול ביום הכיפורים).

ויד וגו'. עיקר משמעו לשון „צד“. השה במדבר ב, יז. — יתד. עיקר משמעו בול עץ מיוחד שתוקעין אותו בקרקע (כמו יתדות אהלים), כאן מעדר-עץ. — אזנך. השבעים תרגמו כאן לשון חגורה. רבי יעקב צבי שקלנבורג מביא ראייה מן המשנה במסכת כלים פרק כג, משנה ג, ששנינו שם „זון“ והמפרשים פירשהו לשון חגורה. אבל התרגומים פירשו כנראה את המלה מלשון זיין. יונתן מתרגם: „אתר דתיסרון סייפיון“ (המקום בו תחגרו החגורה). — ושבתי וכסית. כלומר כדי שתחזור ותכסה את הגומא, וזהו לשון „ושבתי“. — כי ה' וגו'. מכאן למדו רבותינו בספרי, שהלכה זאת של כיסוי הצואה נהגת בכל דבר שבקדושה, כגון תפלה וקריאת שמע (ברכות כב, ב; כה, ב).

הפסוקים טו ז י: לא תסגיר עבד אל אדונו אשר ינצל
אליו מעם אדונו. עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר
באחד שעריך בטוב לו לא תוננו.

לתרגום יונתן הכתוב מדבר בגוי הבורח מעבדה זרה שלו ורוצה לחסות תחת כנפי השכינה. כן הוא גם במכילתא דרבי ישמעאל שהובאה

במסכת גיטין מה, א: „לא תסגיר עבד אל אדוניו — בגוי שניצל מעבודה זרה שלו הכתוב מדבר“. נראה שזאת היא גם כוונת הספרי. האומר: „אשר ינצל אליך מעם אדוניו לרבות גר תושב“ (*). כלומר, אף על פי שרישא דקרא משמע עבד ממש, אבל מסיפא דקרא יש לרבות גם גר תושב המציל עצמו לישראל. גם בערכין כט, א מוכח מן התלמוד, שפסוק זה מדבר בגר תושב, וכן מוכח במסכת גרים פרק ג. במכילתא דרבי ישמעאל (השנה מדרש תנאים 149) משמע שגוי המקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה הרי הוא גר תושב, וכי כאן כלולה ההוראה היסודית של דין גר תושב. אונקלוס תרגם כאן „עבד עממין“. הרמב"ן פירש בכוונתו, שהכתוב מדבר בעבד עכו"ם הבורח לישראל ומקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה; ואפשר עוד לפרש כוונתו, על פי הספרי שם, האומר שהכתוב מדבר בעבדו של ישראל שמכרו לגוי, שבית דין כופין את בעליו לחזור ולפדותו מן הגוי ולשחררו (השנה גיטין מג, ב ופירוש רבי אליהו מזרחי על רש"י). וכן אמרו בגיטין מה, א בשם רבי יאשיה. אבל התלמוד מקשה על פירוש זה ומכריע כדברי רבי אחי ברבי יאשיה, שהכתוב מדבר בעבד כנעני של ישראל הבורח מחוצה לארץ לארץ. במקרה זה חייב אדוניו לכתוב לו שטר שחרור והעבד כותב לו שטר־חוב על דמיו. אם אין בעליו רוצים בכך, בית דין משחררים אותו (הרמב"ם פרק ח מהלכות עבדים, הלכה *).

עמך ישב. כלומר הוא ישב במקום שמוצא שם את פרנסתו. השנה ספרי. — לא תוננו. אמרו בספרי שזאת היא אזהרה לאונאת דברים, כלומר גרימת צער על ידי דברים.

109 פתח: לא תהיה קדשה מכנות ישראל ולא יהיה קדש
מבני ישראל.

פשוטו של מקרא הוא כפירוש רש"י, האומר ש"קדשה" פירושו מקודשת לזנות, וכן „קדש" מזומן למשכב זכור. את הכינוי הזה אפשר לפרש כדעת הפרשנים החדשים. כי אצל אומות העולם היו רגילים להפקיר עצמם לזנות

(* בנוגע לגר תושב ראה למעלה פרק יד, פסוק כא.

לשם עבודה זרה. הרמב"ן מפרש, שמכאן אזהרה לבית דין שישגיחו על כך שלא יהיו קדשה וקדש בישראל. ומה שכתוב „מבנות ישראל... מבני ישראל“, בא לומר, שלא הוזהרו בית דין להשגיח אלא על ישראל, ולא על האומות (השנה ספרי ורמב"ן). אמנם בספרי פרשת קדושים פרק ט, סימן יד (השנה מכילתא במדרש תנאים כאן) מוכת, שדרשה זאת אתיא אליבא דרבי ישמעאל (השנה גם סנהדרין גד, ב). לעומת זאת רבי עקיבא לומד איסור מזומן למשכב זכור מויקרא יח, כב, כי הוא מפרש „לא תשכב“ כמו „לא תישכב“ (ש"ן קמוצה, כ"ף רפויה צרויה) בלשון נפעל (השנה מלבי"ם שם). על כן נראים הדברים, שרבי עקיבא לומד גם איסור המזומנת לזנות מפסוק אחר, דהיינו מויקרא יט, כט, כמו שאמרו בספרי שם (קדושים פרק ז, סימן א) שהכתוב ההוא מדבר במוסרת עצמה שלא לשם אישות (אולם מצינו לרבי עקיבא שדורש את הכתוב ההוא בסנהדרין עוד במדרש אגדה). בכך נבין את כוונתו של תרגום אונקלוס, שמכאן אזהרה לבת ישראל שלא תנשא לעבד ולבר ישראל שלא ישא שפחה (השנה יוסף בן מתתיהו, ד, ח, כג, המצרף את שני הפירושים). נראה שכך היה מפרש רבי עקיבא את הכתוב שלנו (השנה רש"י כאן ולקידושין סט, א). רשב"ם וראב"ע פירשו קדש בענין אחר (השנה גם רש"י לסנהדרין פב, א).

פסוק יט: לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלקיך
לכל נדר כי תועבת ה' אלקיך גם שניהם.

אתנן זונה. כך היה מנהג אומות העולם, ובפרט יושבי צור (הפיניקיים — מוארס. פענ. א 679 הלאה), למסור את הרווחים שבאו מן הזנות אל בית עבודה זרה שלהם. — מחיר כלב. פירשו רבותינו שהוא שם שבא לידו על ידי שהחליפו בכלב (תמורה ל, א). המפרשים החדשים פירשו שהוא שכרו של ה"קדש", והוא מכונה „כלב“ (כדרך היוונים). אלא שאם כך היה צריך הכתוב לפרש. — לכל נדר. כלומר לשום נדר, ואפילו זהב לציפוי המזבח או אבני בנין (השנה תמורה ל, ב). — גם שניהם. כלומר, אפילו קרבנות כאלה שאין בהם מום גופני, מכל מקום גם הם תועבת ה' (השנה רמב"ן).

הפסוקים כ"א: לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אוכל
 נשך כל דבר אשר ישך. לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך
 למען יברכך ה' אלקיך בכל משלח ירך על הארץ אשר
 אתה בא שמה לרשתה.

לפי פירוש רבותינו המקובל (ספרי ובבא מציעא עה, ב), נאמרה כאן
 אזהרה ללה על הלואה בריבית, אף על פי שרוב המפרשים בדיעה כי
 „לנכרי תשיך” מדבר אל המלוה הנותן את ההלואה. אכן תיבת „תשיך”
 אפשר לפרש בשתי דרכים, הן לקחת רבית והן נתינתה. „נשך” פירושו
 כמו נשיכת נחש. כלומר לחץ; נושא המלה הוא הריבית ולא הנושה, כלומר
 הריבית נושכת. וזהו שאמר הכתוב: „כל דבר אשר ישך”, כל אדם המביא
 לידי כך שהריבית תישך, בין הלוח בין המלוה, נקרא „משוך”. אולם כיון
 שמצינו כמה פעמים בתורה אזהרה למלוה, השה שמות כב, כד; ויקרא
 כה, לו, פירשו רבותינו שהמקרא כאן מדבר בלוח, העובר נוסף על כך גם
 על „לפני צור לא תתן מכשול” (ויקרא יט, יד) (*).

בספרי אמרו: „לנכרי תשיך זו מצות עשה ולאחיך לא תשיך זו מצות
 לא תעשה”. מצינו לשון כעין זו בהרבה מקומות בספרי, כגון בסימן קא, קג,
 קיג, רג. כוונתו שיש כאן לאו הבא מכלל עשה, שהוא עשה. אמר הכתוב:
 „לנכרי תשיך” ומזה משמע ולא לאחיך, אלא כיון שאמרו הכתוב בלשון
 עשה, הרי דינו כמצות עשה, זאת אומרת שהמלוה לישראל בריבית עובר
 בעשה ובלא תעשה ממקרא זה, מלבד שאר הלאוין שנאמרו בתורה על כך.
 כן פירש כבר הרמב"ן. הרמב"ם פירש את הספרי כמשמעו, שנצטוונו לקחת
 ריבית מן הגוי. רבי עובדיה ספורנו ורבי יעקב צבי מקלנבורג מפרשים,
 „לנכרי תשיך”, שנצטוונו לפרוע לגוי את הריבית כמו שהתנינו עמו. רבים
 הם שהסבירו, שאין זה בלתי צודק לקחת ריבית מן הגוי, שהרי גם הגוי
 יש לו רשות לקחת ריבית מישראל (שולץ). שד"ל ואחרים השיבו, שסתם
 גוי הוא סוחר הבא מחוצה לארץ, והיה מרוויח בממונו, והיה אפשר לו
 לתת ריבית. רש"ר הירש השיב, כי מעיקרא דדינא היה מן הראוי לקחת

(* איסור לפני צור כולל לפי הפירוש המקובל אזהרה למכשיל את רעהו (בין

ריבית. אלא שנאסר בישראל, כדי להתבונן שהשי"ת הוא בעל ממונה, כמו שנצטוונו על השבת ועל השביעית מטעמים כאלה.
למען יברכך. אמרו במכילתא (מדרש תנאים): „והרי הדברים קל וחומר, אם כשאינן את נוטל ממנו ריבית אמרה תורה למען יברכך ה' אלקיך, קל וחומר כשאת נותן לו מתנה משלך". מכאן מוכח, שגם לדעת המכילתא מדבר הכתוב בלקיחת ריבית.

פסוקים כב' כד: כי תדור נדר לה' אלקיך לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו ה' אלקיך מעמך והיה כך חטא. וכי תחדל לנדור לא יהיה כך חטא. מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלקיך נרבה אשר דברת בפיו.

עיקר פרשת נדרים כבר נאמרה בבמדבר ל, וכאן לא בא הכתוב אלא להוסיף כמה דינים.

כי תדור נדר. אמרו רבותינו בספרי ובראש השנה ה, ב, שהכתוב מדבר על כל מיני נדרים, כגון מעשרות, צדקה, קרבנות, הקדש וכו'. לפי ההלכה, אחרי שעברו עליו שלש רגלים עובר בבל תאחר (ראש השנה ד, ב), אבל מיד כשעבר עליו רגל ראשון עובר בעשה, שנאמר „ובאת שמה... והבאתם שמה" (יב, ה והלאה). בנדרי צדקה עובר מיד בבל תאחר, אם נמצאים שם עניים ואינו נותן להם את מה שנדר (ראש השנה ו, א; יורה דעה סימן רנז, סעיף ג). — והיה כך חטא. אמרו במכילתא (מדרש תנאים): „שלא תאמר בממון חטאתי ובממון (כלומר בהפסד ממון) יתכפר לי, תלמוד לומר והיה כך חטא, ממך נפרעין ואין נפרעין מממנו". אותו הדבר דרשו במכילתא לפרק טו, ס; אלא ששם מדבר הכתוב על המונע מהעניים מה שפסקה להם התורה, וכאן מדבר הכתוב על מי שאינו משלם נדריהו. אבל הוסיף הכתוב, שלא יעלה על דעתנו שחובה היא לנדור נדרים. „וכי תחדל לנדור". רבותינו אמרו מכאן שאין חפץ לה' בנדורים, אדרבה ראוי להמנע מנדורים. לא הותרו נדרים אלא בעת צרה, או לגדור גדר בפני יצרו הרע, או לזרז עצמו לקיים את המצווה (השוה חולין ב, ב; נדרים י, א; כב, א).

מוצא שפתיך. כינוי זה כולל את רוב סוגי הנדרים. שאינם חלים אלא בביטוי שפתיים, ולא בקבלה בלב; חוץ מנדרי הקדש וצדקה. שאם גמר בלבו נתחייב בהם. כמו שאנו לומדים מהכתוב (שמות לה, ה) "כל גדיב לב" (שבועות כו ב). — נדרת... נדבה. אמרו רבותינו שיש הבדל בין נדר לנדבה (השה את פירושי לויקרא ז, יב). על כן דקדקו רבותינו הלכה מיוחדת מדכתיב "נדרת... נדבה" (זבחים ב, א והלאה). פשוטו של מקרא הוא: מה שקבלת עליך מרצונך החפשי. השה הושע יד, ה.

הפסוקים כה"כ: כי תבוא בכרם רעך ואכלת ענבים
 כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן. כי תבוא בקמת רעך
 וקטפת מלילות בידך וחרמש לא תניף על קמת רעך.

רבותינו ז"ל פירשו (בספרי; בבא מציעא פז, ב; והתרגומים). שאין הכתוב מדבר אלא בפועל (שהרי לאדם אחר אין רשות להכנס לכרם רעהו). לדעת איסי בן יהודה (בבא מציעא צב, א) כביאת כל אדם הכתוב מדבר (כן גם יוסף בן מתתיהו, קדמוניות ד, ח, א). פועל העושה במחובר לקרקע בשעת גמר מלאכה, רשאי לאכול מן הפירות כדי שביעה; אבל רק על פי ההגבלות האמורות כאן. מדובר כאן בפירות שעודם מחוברים לקרקע, ואין הפועל רשאי לאכול מהם אלא בשעת גמר מלאכה: "בשעה שאתה נותן לכליו של בעל הבית" ו"בשעה שאתה מניף חרמש על קמת בעל הבית". לדעת הרמב"ן אינו אוכל בשעת העבודה, אלא בהליכתו מאומן לאומן (שלא כדעת שאר הראשונים*). להלן כה, ד נאמר דין אכילה בתלוש, שאין הפועל רשאי לאכול הימנו אלא כל זמן שלא נגמרה מלאכתו למעשרות או לחלה. אין הפועל אוכל כלל בדבר שאינו גידולי קרקע (בבא מציעא פז). — שבעך. נשוא על ידי "ואכלת", כלומר אכול כדי שביעתך. — קמת. היא התבואה העומדת בקמותיה. — מלילות. שבלים לחות שרגילים למלול מהן את גרעיניהן.

(*) א"ה: ראה מאמרו של ר' אברהם אליהו קפלן ז"ל שבסוף הספר.